

Komunalni otpad i socijalni konflikti Analiza jednog slučaja

Zoran Šućur

Fakultet za defektologiju, Zagreb

Sažetak

Autor analizira razloge pojavljivanja i načine strukturiranja konfliktnih situacija koje su izazvane problemima zbrinjavanja otpada. Prvo je istražena struktura NIMBY–sindroma (koji se svodi na stav da nitko ne želi u svom mjestu boravka ni cestu ni tvornicu, a kamoli neki otpadni objekt) i njegova »krivnja« u nastanku konflikata, a zatim su iznijeti rezultati izučavanja jedne konfliktno situacije na zagrebačkom području (slučaj Mraclin).

Pokazalo se da je NIMBY–sindrom kombinacija socioloških, psiholoških i ekonomskih faktora i da je on zapravo prirodna reakcija građana na stvarno ili moguće ugrožavanje vlastite zajednice. Osim toga, NIMBY je upozorio na značenje socijalnih činilaca u ravanjanju otpadom.

Osnovni problem grada Zagreba jesu brojna »divlja« smetlišta, koja ne udovoljavaju osnovnim sanitarno–tehničkim kriterijima i koja su opasna kako za zdravlje ljudi, tako i za podzemne vode. Iz analize mraclinskog slučaja vidi se da su građani izuzetno osjetljivi na probleme zbrinjavanja otpada te da je ovaj slučaj rezultat nepostojanja konzistentnog i cjelovitog pristupa zbrinjavanju komunalnog otpada. Dosadašnji je pristup bio obilježen neprimjerenom obaviještenošću i nedovoljnim udjelom građana u procesima zbrinjavanja otpada, kao i izostankom bilo kakvih kompenzacijskih modela.

Ključne riječi: komunalni otpad, konflikti, NIMBY–sindrom, socijalna pravda, rizik, otpadni objekti, kompenzacija

1. UVOD

Narušavanje ekološke ravnoteže ili percepcija tog narušavanja nerijetko su izvor socijalnih sukoba. Kad je riječ o ekološkim konfrontiranjima, korisno je razlikovati dva tipa sučeljavanja – sukob i prosvjed. Sukob podrazumijeva nastojanje aktera da provede svoju akciju usprkos protivljenju i otporu protivnika, dok je prosvjed pokušaj da se suparnička strana spriječi u izvođenju neke aktivnosti (Štulhofer, 1989a:105).

Ekološki konflikti najvećim su dijelom defenzivni i javljaju se kao rezultat želje uže zajednice ili šire sredine da ne primi određeni »resurs« – deponij, spalionicu – te da se očuva okolina ili spriječi daljnja degradacija u odnosu na sadašnje stanje. Ekološki protesti ne moraju biti rezultat stvarnoga uništavanja prirodnih resursa nego mogu biti i rezultat ugrožavanja potencijalnih resursa i vrijednosti.

Ekološki konflikti vezani uz komunalni otpad tiču se prije svega izgradnje »objekata« za njegovu preradbu ili odlaganje, kao što su: deponiji, spalionice, kompostane. Ti se konflikti mogu javiti i kao posljedica namjere zajednice na čijem se prostoru nalazi odlagalište ili neko postrojenje za preradbu otpada da nadzire količine otpada koje završavaju na njezinom području. Ovo je značajno i zbog toga što se u nas radi prije svega o »divljim« odlagalištima koja ne udovoljavaju ni osnovnim sanitarnim i tehničkim kriterijima.

Na jednoj strani ovoga tipa ekoloških konflikata jest predlagač izgradnje nekog od navedenih objekata ili predlagač određenog projekta zbrinjavanja komunalnog otpada, a to može biti: lokalna vlast, šira regionalna vlast ili neko poduzeće (privatno ili javno) koje podupire stanoviti projekt. Na drugoj su strani oponenti koji mogu biti: lokalna vlast, druga poduzeća kao konkurenti, stanovnici određenog područja (lokalne urbane ili ruralne zajednice), susjedne zajednice, vladine ili nevladine organizacije, zastupničke skupine itd. Nerijetko se ovi sukobi pokazuju i kao urbano–ruralni, kao sukobi između vlasti urbane zajednice i stanovništva, odnosno vlasti, lokalne ruralne zajednice.

2. NIMBY–SINDROM

U Americi i Kanadi došlo je osamdestih godina do niza reakcija građana na predložene projekte za preradbu i odlaganje otpada. Te su se reakcije uglavnom svodile na to da nitko nije htio primiti u svojem mjestu ili gradskoj četvrti bilo kakav objekt povezan s otpadom (spalionicu, kompostanu, deponij). Takva reakcija građana, koja je zapravo kombinacija različitih faktora – socijalnih, psiholoških i ekonomskih – dobila je popularni naziv NIMBY–sindrom (*Not-in-my-BackYard*)¹ ili NIMBY–reakcija.² Pokazalo se da je ova NIMBY–reakcija prisutna i u drugim situacijama, a ne samo kad je riječ o projektima za otpad. U većine građana postoji želja da se smetlišta odmaknu što dalje. Oni u svojoj blizini ne žele ni tvornicu ni cestu, a kamoli postrojenje za preradbu otpada. U jednoj anketi (Kauffman i sur., 1990:19), provedenoj među američkim urbanim stanovnicima, pokazalo se da anketirani nisu smatrali dobrodošlim nijedan od 28 ponuđenih projekata, koji nisu povezani s otpadom, u istom bloku gdje stanovnici stanuju. Smatrali su prihvatljivim i dobrodošlim jedino park u najbližem bloku te javnu knjižnicu i osnovnu školu u susjedstvu. Ovi podaci upućuju na brojne poteškoće kad je riječ o izboru mjesta za izgradnju spalionica otpada, deponija ili industrijskih tvornica.

Kad su ove NIMBY–reakcije postale učestale, mnogi su upozoravali na njih kao na osnovnu zapreku zbrinjavanju otpada te isticali iracionalnost kao osnovu reakcije. Bio je to izazov za mnoge autore da pokušaju analizirati komponente NIMBY–sindroma, da upozore na uzroke njegova javljanja te da ponude najbolje načine razrješenja situacije nastale NIMBY–reakcijom.

J. Godin nastoji definirati NIMBY–sindrom imajući na umu NIMBY–stavove vezane ne samo uz otpadne objekte nego i uz nove tehnologije i nove tipove energija. On gleda na NIMBY kao na problem neprihvatanja novina, koje su obilježje suvremenog društva. »NIMBY znači nesposobnost poduzeća, vlada, medija i građana da se prilagode novim ponašanjima i novim vrijednostima i zahtjevima informatičkog društva« (Godin, 1990:193). Sadašnje društvo potiče brz razvoj i promjenu, ali potiče i NIMBY–reakcije. Kako sveprisutnost medija ne karakterizira cjelovitost i jasnost nego fragmentarnost i kontradiktornost informacija, to građani nisu često spremni na novine. Izlaz se traži u promjeni stavova i ponašanja ljudi, vlada, poduzeća itd. No svodenje NIMBY–sindroma na problem brzih promjena u informatičkom društvu, pa čak i kada je riječ samo o uvođenju novih tehnologija ili energija, osvjetljuje samo jednu stranu nastajanja NIMBY–stavova, a zapostavlja čitav niz drugih faktora.

1 »Ne u mojem dvorištu«.

2 Neki autori (vidi: Sauriol, 1990) misle da termin NIMBY–sindrom nije prikladan i da treba govoriti o NIMBY–reakciji ili NIMBY–refleksu. Ovaj refleks je socijalni fenomen koji, po autorovom mišljenju, sasvim realno odražava strahove i strepnje ljudi u pogledu anticipiranog pogoršanja kvalitete života.

Desmond Connor (1990) polazi od toga da je NIMBY-sindrom kombinacija triju vrsta čimbenika (uzroka): psiholoških, socioloških i ekonomskih. Među psihološkim čimbenicima on ističe faktor »selektivne percepcije« — ljudi često nemaju potpun uvid u to što se zbiva s otpadom u njihovoj zajednici. U tom smislu autor naglašava da »većina ljudi vidi svoj kamion za smeće kako odlazi cestom, ali nikada ne vidi kamo ide« (Connor, 1990:1). Drugi psihološki faktor je »uočeni rizik«, tj. percipirani rizik koji se razlikuje od tehničkog. Tehnički rizik u nekim slučajevima može biti sasvim malen, ali članovi zajednice mogu od njega stvoriti prvorazredan problem za zajednicu i značajan izvor straha. Proširivanju toga straha često pridonose i mediji. Treći psihološki faktor jest »percipirana nepravda«. Riječ je o stavu ljudi da se samo neki moraju boriti protiv buke, smrada, prašine ili otpadaka, dok drugi uživaju. Jedni dobivaju povlastice, a drugi neugodnosti. Percepcija principa pravednosti svakako je bitna kad je riječ o prihvaćanju ili neprihvatanju odlagališta ili postrojenja za preradbu otpada, ali tu se javlja opasnost od stava da je percepcija jedina realnost.

Sociološke komponente NIMBY-sindroma odnose se prije svega na karakteristike zajednice u modernom društvu te na odnos između te zajednice i pojedinca, odnosno užih lokalnih skupina. Prvo, govori se o gubitku identiteta zajednice (osobito urbane), o tome da se kolektivno »mi« koje je prožimalo zajednicu sve više gubi i dovodi pojedinca u položaj izdvojene i osamljene individue. Takva individua onda lako postaje nepažljiva prema dobrima zajednice, odnosno dobrima drugih, te plodno tlo za stavove poput NIMBY-stavova. Drugo, gubitak identiteta zajednice očituje se u nedostatnoj uključenosti pojedinca u život zajednice i nedovoljnoj kontroli zajednice nad pojedincem. Participacija unutar zajednice ili lokalne grupe vrlo je mala. Ljudi ne vide smisla da sudjeluju u pitanjima zbrinjavanja otpada, nego do određene točke prepuštaju odgovornost lokalnim vlastima. Sljedeći razlog za NIMBY-reakciju vidi se u nedostatku regionalne povezanosti, što se može i očekivati ako je identitet zajednice slab. Najčešće se polazi od toga da je za rješavanje problema otpada potrebna kooperacija, uzajamno povjerenje i razumijevanje na regionalnoj razini. Do sada se pokazivalo »da regionalna vlast više sliči ratištu nego kooperativnom centru« (Connor, 1990:2).

Od ekonomskih faktora najviše se ističe strah od gubitka vlasništva. On se najčešće navodi kao razlog za NIMBY-reakciju. Tijesno povezan sa strahom od gubitka vlasništva jest i faktor nedostatka kompenzacije. Nedostatna kompenzacija može značiti dvoje: da su sredstva kompenzacije puno manja od šteta te da se mehanizmi kompenzacije odnose samo na one koji su izravno pogođeni (npr. na one čije će zemljište biti potrebno za odlagalište ili izgradnju spalionice), dok za susjedne komune i njihove stanovnike nema nikakvih povlastica.

Zanimljiva je i struktura uzroka NIMBY-sindroma koju nudi Kelly McGee (1989). Ona nalazi sedam glavnih uzroka ovom sindromu (neki se poklapaju s Connorovim čimbenicima).

1. Nedostatak povjerenja u vlast i stručnjake. Do njega dolazi stoga što javnost drži da je vlast odgovorna za dosadašnje propuste u zaštiti okoliša i zbrinjavanju otpada. Ako nema povjerenja u vlast i standarde koje ona postavlja, onda teško da će i tehnički eksperti steći kredibilitet zastupajući i zadovoljavajući upravo te standarde. NIMBY-sindrom je rezultat uvjerenja da vladini projekti ne osiguravaju potrebnu zaštitu ljudi i okoliša, ali on je i emotivna reakcija koja proizlazi iz prošlih iskustava.

2. Načelo pravednosti. Polazi od ravnomjerne i pravedne raspodjele rizika i koristi. Stvorena je percepcija o neopravdanom prebacivanju odgovornosti daleko od grupe koja je najviše sudjelovala u stvaranju problema vezanih uz otpad (ovdje se najčešće misli na predlaganje ruralnih lokacija za odlagališta urbanog otpada).

3. Percipirani utjecaj projekta na zdravlje ili stil života zajednice. Smatra se da je utjecaj na zdravlje i stil života najemotivnija komponenta NIMBY–reakcije. Primjetno je da postoji opći trend izbjegavanja različitih zdravstvenih rizika, tako da ovaj opći trend utječe na stupanj dobrovoljnog rizika u pogledu prihvaćanja odlagališta ili nekog postrojenja za preradu otpada.

4. Strahovi i rizici. Ljudi ne vjeruju laboratorijskoj statistici nego žele konkretne empirijske podatke. Analiza rizika iz perspektive zajednice motivirana je: (a) strahom od nesreća, lošeg funkcioniranja i izloženosti otrovima, (b) nepovjerenjem u industriju, aparate za monitoring, (c) negativnim utjecajem na vlasništvo, kvalitetu života, izgled okoliša.

Ovdje je potrebno upozoriti na dvije povezane percepcije rizika: zajednice i stručnjaka. One se razlikuju s obzirom na način formiranja. Prema nekima (McGee, 1989:8B–7), zajednica zasniva svoju percepciju rizika na »impresionističkom prosuđivanju« (impressionistic reasoning), a tehnički eksperti na »znanstvenom prosuđivanju« (scientific reasoning).

5. Tehnička racionalnost versus socijalna odgovornost. Sukob između tehničke racionalnosti i socijalne odgovornosti proizlazi iz stava tehničke racionalnosti da su njezini kvantitativni kriteriji i odluke najbolji. Ovo polazište – da su tehničke odluke jedine objektivne i prave – može izazvati sumnjičavost zajednice i ograničavati socijalnu odgovornost.

6. i 7. Prenaglašavanje stava predlagača projekta i nedostatak javne participacije. Ako javnost vjeruje da je odluka već donijeta ili ako se podcijeni sposobnost javnosti da razumije tehničke informacije, postoji veća vjerojatnost za NIMBY–reakciju. Osim toga, većina zajednica i pojedinaca ne zadovoljava se samo savjetima stručnjaka nego želi dobiti i razumjeti informacije iz prve ruke.

Mnogi su pokušali odgovoriti na pitanje koliko je iracionalnost građana »kriva« za NIMBY–sindrom. John Jackson smatra da se za neuspjehe određenih prijedloga često »optužuje« NIMBY–reakcija samo da bi se prikrila manjkavost tih prijedloga, slabo planiranje ili nezadovoljavajući institucionalni uvjeti. U pogledu iracionalnosti građana K. McGee kaže: »Tretirati ih (građane – Z. Š.) kao iracionalne ili slabo informirane znači veliku nepravdu za javnost osamdesetih« (1989:8B–2). Među onima koji se protive svođenju NIMBY–reakcije na iracionalnost je i J. Jackson: »NIMBY je prirodna racionalna reakcija na moguće ugrožavanje neke zajednice« (1990:304). Alain Sauriol ide još dalje kada kaže da je NIMBY–reakcija znak legitimne obrane, da je NIMBY ništa drugo do »suočavanje s projektom koji se percipira kao agresija« (1990:209).

Za razliku od drugih, J. Jackson govori o pozitivnom utjecaju NIMBY–ja, a koji vidi u sljedećem:

1. Sada se mnogo ozbiljnije provjeravaju prijedlozi za odlagališta otpada nego prije. Mnoge tehničke pogreške otkrivene su upravo zahvaljujući NIMBY–reakcijama.

2. NIMBY nas je prisilio da tražimo nova rješenja za »krizu otpada« (waste crisis), koju bez pritiska građana ne bismo dovoljno ozbiljno razmatrali. S druge strane, ovo suprotstavljanje građana u obliku NIMBY–odgovora primoralo nas je da postavimo dva važna pitanja. Je li izgradnja odlagališta najbolji put za rješavanje problema otpada? Maksimaliziramo li naše napore da izbjegnemo stvaranje otpada?

Moglo bi se reći kako nas je NIMBY prinudio da tražimo najbolja rješenja za problem otpada, a upravo su NIMBY–reakcije imale velikih zasluga da su si vlade nekih zemalja postavile kao cilj smanjenje godišnje proizvodnje otpada. Tek kad se doista smanji produkcija otpada, moguće je prerastanje NIMBY–sindroma u ono što neki nazivaju NIABY–pokret (Not–in–Anyone’s–BackYard).

NIMBY-sindrom još je više usmjerio pozornost autora na problem sudjelovanja građana u procesima odlučivanja koji se odnose na projekte zbrinjavanja otpada. Postoje različiti načini i modeli uključivanja građana u ove procese, a što sigurno ovisi i o odnosu predlagača projekta prema javnosti. Često se za sukobe između predlagača određenog projekta i javnosti okrivljuju vrijednosti. To se može ilustrirati rečenicom jednoga znanstvenika koji kaže: »Mi se bavimo nanošću. Oni (građani – Z. Š.) imaju vrijednosti« (Kauffman i sur., 1990:19). Međutim, pogrešno je usredotočenje samo na tehnička pitanja, jer tehnički »najbolje« rješenje ne mora biti javnosti prihvatljivo; ona se sastoji od pojedinaca i skupina koji imaju vlastite vrijednosti. Uključivanje javnosti u proces odlučivanja ne mora jamčiti sveopće prihvaćanje novih ili postojećih projekata, ali bez toga uključivanja sporni projekti teško da će uspjeti. Isto tako, modeli sudjelovanja ovisit će o tipu ponuđenog projekta, o tipu javnosti i sl.

John Willms (1989) predlaže drukčiji pristup procesu odlučivanja kad je riječ o lokacijama za komunalni kruti otpad. On umjesto dosadašnjeg pristupa »ekoloških javnih rasprava« (environmental hearing process) predlaže pristup »ekološkog pregovaranja i posredovanja« (environmental mediation/negotiation). Autor zamjera prvom pristupu da ponekad može dovesti do veće polarizacije no što je bila prije rasprave. Osim toga, previdaju se mnogi naoko sitni problemi i, što je osobito važno, predlagači zadržavaju do kraja glavnu riječ u procesu odlučivanja. Glavna prednost i cilj »ekološkog pregovaranja« leži u podjeli moći u procesu odlučivanja. Prema tome, jedino kompromis između vlasti, javnosti i zajednice koja je izravnije pogođena određenim projektom omogućuje uspješno i zadovoljavajuće donošenje odluke.

NIMBY-sindrom bez sumnje je pokazao da problemi zbrinjavanja otpada nisu samo tehnički nego da imaju svoju bitnu socijalnu dimenziju. Stoga, moglo bi se reći da Pierre Landry dobrim dijelom ima pravo kad kaže da »područje upravljanja otpadom nije suočeno s tehničkim nego s ljudskim problemom« (1990:328). Zbrinjavanje otpada dotiče se preko svojih socijalnih dimenzija i pitanja socijalne (ne)pravde i socijalne (ne)jednakosti. Problem socijalne nepravde najčešće se iskazuje kroz osjećaj građana da jedna (uža) zajednica preuzima odgovornost za drugu ili druge zajednice, ili za cijelu zajednicu, te kroz osjećaj socijalne poniženosti i obezvrijeđenosti, koji znači da takva zajednica vide sebe u vlastitim očima ili u očima medija i javnosti kao drugorazrednu. Naravno da te osjećaje prati strah i zabrinutost za budućnost vlastite zajednice te opće nepovjerenje u društvene službe. Oni koji pribjegavaju NIMBY-stavovima pitaju se zašto su samo oni i nitko drugi izloženi riziku te zašto su »povlastice« rezervirane samo za neke. Ovdje treba imati na umu da privilegiranaost ne znači »samo veću dostupnost atrakcije već i efikasniju redukciju neugodnih situacija« (Štulhofer, 1989b:98).

3. SLUČAJ MRACLIN³

*»Smeće postaje veća briga od čovjeka: Zagreb je, recimo, izgradio spalionicu ljudi, a još nije spalionicu smeća«
(Cifrić, 1989:108).*

3.1 Problemi zbrinjavanja komunalnog otpada na području grada Zagreba

Među glavne ekološke probleme Zagreba (Turković, 1990; Racz, 1992), o kojima se više raspravlja no što ih se riješava, treba ubrojiti i problem gradskog otpada i čistoće. Ovaj

³ Opredijelili smo se za slučaj Mracilin iz nekoliko razloga. Riječ je o relativno svježem slučaju koji je dobro

problem iz godine u godinu postaje sve izrazitiji, a tek se nedavno pokušalo ponuditi neke koncepte zbrinjavanja gradskoga komunalnog otpada, kao i koncept koji bi cjelovito obrađivao sva područja zaštite okoliša u Zagrebu (J. Jurković, 1992). Zagreb u ovom trenutku proizvodi oko 300 tisuća tona komunalnog otpada godišnje, s trendom porasta. Stoga nije slučajno što je u posljednje dvije godine, kao plod dugogodišnje nebrige i nepostojanja sustavnog pristupa uređenju raznih komunalnih otpadnih objekata, nastalo nekoliko ekscenčnih situacija koje su doista »promovirale« otpad u prvorazredni gradski problem. Osim toga, čini se da ni sami građani grada Zagreba nisu dovoljno svjesni problema zbrinjavanja vlastitoga komunalnog krutog otpada. Prisutna je bojazan i želja građana da se što dalje odmaknu od smetlišta, deponija ili nekog postrojenja za zbrinjavanje otpada, odnosno očit je svjestan ili nesvjestan bijeg od ovoga problema.

Poseban su problem grada mnogobrojna »divlja« smetlišta, raspoređena uglavnom po perifernim gradskim područjima (od najpoznatijeg Jakuševca, preko Mraclina, Trebeža kod Samobora, do Zaprešića i drugih). Smatra se da na području grada Zagreba ima oko 300 većih ili manjih divljih odlagališta. Najteža je situacija u Jakuševcu, koji je, kao privremeno rješenje, otvoren prije 26 godina bez potrebnih odluka, a ostao je do danas glavno gradsko smetlište (na ovo smetlište dnevno se doprema oko 700 tona smeća, a procjenjuje se da je na današnjih 70 hektara bačeno više od 4 milijuna tona smeća). Ta smetlišta nisu karakteristična samo po tome što su bespravno »otvorena« i što ne udovoljavaju osnovnim sanitarno-tehničkim kriterijima nego i po tome što su na njima bez prethodne obradbe završavale različite količine opasnog otpada, kao što je bolnički ili tehnološki otpad. Naravno da je tome pridonijela vrlo slaba kontrola smetlišta. Stoga je bila i opravdana bojazan građana da u nekom novootvorenom smetlištu neće završiti i neka vrsta otpada koja nije bila predviđena. Upravo zbog loših iskustava sve su učestaliji prosvjedi građana koji blokadama pokušavaju ubrzati zatvaranje divljih smetlišta, a sve je teže i uvjeriti građane u ispravnost i potrebu izgradnje novih deponija i uređaja za zbrinjavanje smeća, makar se pri njihovoj izgradnji poštivali najsuvremeniji ekološki propisi i standardi.

Ova neuređena i slabo kontrolirana smetlišta su, osim za zdravlje ljudi, opasna i za podzemne vode. Neka od »divljih« smetlišta nalaze se u blizini glavnih gradskih crpilišta (Male Mlake, Črnkovca), tako da bi se Zagreb mogao suočiti i s problemom vodoopskrbe, premda je riječ o području bogatom podzemnim vodama. U tom pogledu posebno su opasna divlja odlagališta kemikalija i otpadnih ulja, raspoređena dobrim dijelom po industrijskoj zoni Žitnjaka.

poznat najvećem dijelu javnosti (tijekom više od dva mjeseca iscrpno je medijski praćen). On je, osim toga, svojim stvarnim i mogućim posljedicama probio lokalne okvire i upozorio na hitnu potrebu za izradbom temeljitih studija budućih lokacija za odlaganje komunalnog otpada. Nakon mraclinskog slučaja nije se više mogao ignorirati ni sociopolitički aspekt problematike otpada. Na kraju, ovaj je slučaj vjerojatno najviše utjecao na promjenu pristupa gradskih vlasti problemu otpada, premda u tom pogledu ne treba zanemariti ni prijašnje slučajeve (Sesvete, Samobor).

Metodologija koja je primijenjena u ispitivanju ovoga slučaja sastojala se od nekoliko tipova analiza: (1) analiza različite dokumentacije (sudske spisi, pisma, dopisi), (2) analiza sadržaja napisa o ovom slučaju koji su objavljeni u sredstvima javnog komuniciranja (prije svega u dnevnim listovima), (3) analiza razgovora vođenih s nekim sudionicima ovoga slučaja ili s onima koji su posredno bili povezani s događajima.

Struktura slučaja analizirana je kroz slijedeće dimenzije ili nivoe:

(a) način na koji su informacije dolazile do sudionika (građana i predstavnika Mraclina), (b) strane, odnosno sudionici, u sukobu i razine sukoba, (c) načini donošenja odluka, odnosno stupanj udjela građana u donošenju odluka koje su se odnosile na različite otpadne objekte, (d) primjenjivani i predloženi tipovi kompenzacije.

Zagreb do sada nije imao kontrolirane deponije, spalionice, kompostane⁴, a ni drugih sličnih objekata za zbrinjavanje otpada. Situacija s komunalnim otpadom u ovom je pogledu relativno jasna jer je riječ o otpadu koji je »vidljiv« i čije se nastajanje teško može sakriti, a koji se dosad odlagao na divlja smetlišta, dok se npr. u slučaju tehnološkog otpada teško dolazilo do podataka o njegovim količinama i o mjestima odlaganja. Bilo je važno osloboditi se takva otpada pošto–poto. Stanje se ni danas nije promijenilo.

Budući da su količine otpada na području grada rasle, a kako je ipak trebalo prekinuti dosadašnju dugogodišnju praksu postupanja s komunalnim otpadom, zagrebačka je vlada sredinom 1990. osnovala javno poduzeće »Spaljivaonica otpada«, a koje je 1991. promijenilo ime u »Zbrinjavanje gradskog otpada«, polazeći od toga da zbog zaštite okoliša i ljudi treba primijeniti ne samo jedan način tretiranja otpada nego i cjelovit sistem zbrinjavanja komunalnog otpada za područje grada Zagreba. Već je počelo, mada ne u dovoljnom opsegu, selektivno prikupljanje komunalnih otpadaka (postavljeni su posebni kontejneri za papir i staklo, a periodično se prikupljaju i neki opasni dijelovi otpada). Zbog potrebe za sortiranjem otpadaka te zbog njihove daljnje lakše obradbe raste i broj kontejnera za smeće⁵. U Zagrebu se, osim toga, radi sigurnijeg prikupljanja gradskog smeća i održavanja čistoće, nakon razdoblja plastičnih vrećica za odvoz smeća ponovno javio zahtjev za trajnijim posudama (prije svega zbog većeg broja tih vrećica, pada njihove kvalitete i discipline prilikom iznošenja; Ričković, 1990).

Kako je komunalno smeće postalo gorući gradski problem, pristupilo se izradbama studija u kojima se pokušalo komparirati različite sisteme zbrinjavanja otpada da bi se došlo do koncepta zbrinjavanja koji bi bio najprikladniji za zagrebačko područje. Ponuđene su razne varijante obradbe otpada prije deponiranja, koje se sastoje od jedne ili više mjera preradbe otpada. Nesporno je rješenje kontrolirani deponij, koji omogućuje sigurno pohranjivanje ostatnog otpada i zaštitu okoliša. Drugo rješenje prikladno za Zagreb, uz provođenje mjera izbjegavanja i odvojenog sakupljanja otpada s primarnom reciklažom (uključujući i kompostiranje organskog otpada), bilo bi spaljivanje komunalnog i tehnološkog otpada. Ekonomske analize govore da su troškovi za zbrinjavanje otpada kontroliranim deponiranjem veći otprilike za 25% u odnosu na troškove koji nastaju spaljivanjem. Međutim, projekt spalionice do sada nije ostvaren jer nijedna (bivša) zagrebačka općina nije dopustila podizanje takva objekta na svojem prostoru. Posljednji prijedlog izgradnje spalionice na području općine Peščenica zaustavilo je oko 5000 prikupljenih potpisa građana te općine. Ako se takva situacije dalje nastavi, a imajući na umu da cijela procedura oko gradnje deponija ili spalionice traje četiri do pet godina, onda nam barem za jedno srednjoročno razdoblje preostaje i dalje nekontrolirano odlaganje komunalnog otpada.

Prilikom izradbe koncepta zbrinjavanja komunalnog otpada te studija utjecaja deponija komunalnih otpadaka na okoliš pojavila se dilema da li graditi jednu veću ili više manjih deponija. Prevladalo je mišljenje da je ipak bolje graditi nekoliko manjih deponija veličine 20 do 70 hektara (uz neke već postojeće koje bi imale prvenstveno lokalni karakter). Pretpostavka je da bi tri do četiri deponija, koja bi zapremala površinu od 150–200 hektara, bila dovoljna za zbrinjavanje zagrebačkog komunalnog otpada u idućih tridesetak godina. Počeli su se izrađivati elaborati o najpovoljnijim

4 Tek je nedavno otvorena jedna kompostana u Jankomiru. Predviđa se izgradnja još triju kompostana na otvorenom koje bi mogle udovoljiti zahtjevima za preradbom zagrebačkog biootpada (vidi: Gačina, 1992).

5 U Njemačkoj se npr. već planira uvođenje i druge kante za kućno smeće koja se naziva »kanta za biosmeće« ili »kanta za mokro smeće«, a u koju bi se bacali organski otpaci (kuhinjski, biljni otpaci i sl.), namijenjeni kompostiranju.

lokacijama za te deponije, kao i preliminarne studije utjecaja na okolinu (ovi istraživački radovi oko otvaranja novih deponija nailazili su na snažan otpor lokalnog stanovništva). Vjerojatno je da su na prihvaćanje ovog rješenja o gradnji više manjih deponija utjecali ne samo stručni i znanstveni nalazi nego i stavovi javnosti. Poznato je neslaganje građana da se na njihovu području odlaže bilo kakav otpad koji se stvara izvan njihove lokalne zajednice. Nerijetko se čuje stav da bi svaka mjesna zajednica ili svaka ulica trebala imati svoj deponij te da bi izgradnja velikog odlagališta za šire regionalno područje mogla dovesti do snažnog konfrontiranja koje bi se odrazilo ne samo na područje zbrinjavanja otpada.

3.2 Kronologija događaja

»Povijest« mraclinskog smetlišta seže u 1976. godinu, kada se počelo navoziti smeće. Prije toga to je zemljište služilo kao ispaša za stoku. Navodno je te 1976. godine »Velkom« dobio dozvolu od Izvršnog vijeća Skupštine općine Velike Gorice i Mjesne zajednice Mraclin da odlaže kućno smeće na toj lokaciji, ali samo za pet godina, dok se ne izgradi odgovarajući deponij. Međutim, ta se lokacija kao smetlište zadržala 16 godina. »Velkom« tvrdi da je to zemljište bilo predviđeno za smetlište prema GUP-u iz 1986. godine, ali odluku Izvršnog vijeća o tome nema.

Danas mraclinsko smetlište zauzima površinu od 7 hektara (točnije 72.771 m²), dok se smeće odlaže na površini od oko 3 hektara. Prema istraživanjima zagrebačkog »Uniprojekta«, na ovo smetlište dnevno se doveze oko 20 tona smeća. Smetlište je udaljeno oko 2.5 km od samog Mraclina, dok su prve kuće udaljene od deponija oko 600 metara zračne linije.

»Slučaj Mraclin« eskalirao je početkom 1991. godine, makar njegovi začeci sežu i u 1990. Radi se o tome da je u studenom 1990. talijanska tvrtka »Daneco« odgovornima u Skupštini općine Velike Gorice ponudila i predstavila postrojenje za preradbu (kompostiranje) smeća. Nakon tih razgovora proširila se vijest o tome da će u Mraclinu biti izgrađena kompostana.

Mraclinjani su na taj prijedlog burno reagirali, tako da su predstavnici Mraclina i susjednog Buševca 7. siječnja 1991. zatražili razgovor u Skupštini općine Velike Gorice da bi utvrdili istinitost informacije o gradnji kompostane na njihovu području. U Društvenom domu u Mraclinu održana je dva dana kasnije rasprava kojoj su prisustvovali građani i predstavnici devet mjesnih zajednica koje gravitiraju mraclinskom smetlištu. Odlučeno je da se smetlište zatvori 31. siječnja 1991. i da se pristupi njegovoj sanaciji. Kao razlog za ovakvu odluku isticalo se da je ta lokacija bespravno određena, bez znanja i dozvole mjesne zajednice, a nakon što su građani Lomnice, Velike i Male Bune te Ščitarjeva spriječili dovoz smeća u njihovu bližu okolicu. Traži se, osim toga, gradnja vodovoda i kanalizacije te stalno kontroliranje stanja na smetlištu zbog plinova i zagađenja podzemnih voda. Na taj skup bili su pozvani i stručnjaci za ekologiju, koji su održali predavanje o tome kako se u svijetu grade i saniraju deponiji. Predstavnik »Velkoma« složio se s potrebom uvođenja novih tehnologija, ali je tvrdio da Mraclin nije spomenut kao lokacija za kompostanu, nego da će to »odrediti znanost«. Na zboru je iznijet i podatak da se na ovo smetlište dovozilo smeće i sa sisačkog područja.

Tih dana, novinari (Vjesnik, 14. siječnja 1991) izvještavaju o tome da je NIMBY efekt zahvatio i Zagreb, imajući na umu i neke prijašnje blokade lokalnih smetlišta (npr. kada su Sesvete dva mjeseca bile zatrpane smećem).

Dne 15. siječnja 1991. Izvršno vijeće grada Zagreba ističe na konferenciji za novinare da će odluku o smetlištu donijeti za četiri mjeseca. Najavljuje se mogućnost

gradnje kompostane, ali i da bi ona bila samo za velikogorički otpad i da bi bila kapaciteta 25 tona, a ne 100 tona (kako se pričalo). Navodi se da bi to bio »pilot pogon« koji bi pomogao u lakšem donošenju odluka o tome što napraviti s gradskim otpadom.

U tom trenutku u slučaj je već, osim građana Mraclina i »Velkoma«, bilo uključeno nekoliko strana. Prvo, to je Zelena akcija Zagreb, koja smatra kompostanu ekološki prihvatljivim i povoljnim rješenjem ukoliko bi se gradila prema svjetskim standardima. U slučaj se uključuje i jedno privatno poduzeće, koje je, prema nekima, dodatno »zakuhalo« situaciju i dovelo do određenih »nesporazuma« između građana Mraclina i Zelene akcije oko uloge samoga poduzeća (građani ističu da su sami pozvali predstavnike privatnog poduzeća). Naravno da ovdje ne treba zaboraviti predstavnike vlasti Velike Gorice, odnosno grada Zagreba.

Za 17. siječnja 1991. bio je zakazan sastanak predstavnika grada Zagreba i Mraclinjana, ali je on propao jer potonji nisu došli. Poslali su tek pismo u kojem dodatnim razlozima obrazlažu svoje inzistiranje na zatvaranju smetlišta. Ističe se da se smetlište nije održavalo te da su se nadležni oglašivali na njihove zahtjeve da kontroliraju pitku vodu. Čini se da je, potkraj 1990. godine, situaciju oko smetlišta pogoršao nalaz da voda u područnoj školi u Mraclinu nije bila za piće (iako se smatra da su je zagadile jesenske poplave). To je bilo dodatno »upozorenje« za građane, a posebnu sumnju Mraclinjana i obližnjih sela izazvala je pojava tuberkuloze i neke bolesti konja (uzroci koje su nepoznati).

Dne 31. siječnja 1991. na zboru građana Mjesne zajednice Mraclin donesena je odluka da se na smetlište stavi lokot i natpis da je zatvoreno, a bile su predviđene i straže s kamerama koje su imale trebale paziti da »Velkom« tu više ne odlaže velikogoričko smeće.

Na kraju, obećano je bilo i ostvareno. Dne 1. veljače 1991. na mraclinskom smetlištu osvanule su straže građana, rampa je bila zaključana, a na nekoliko mjesta u Mraclinu postavljeni su natpisi da je zabranjeno odlaganje smeća. Nakon takva zatvaranja smetlišta prekinuto je odvoženje smeća u Velikoj Gorici, a prijedlogu da se velikogoričko smeće privremeno odvozi na Jakuševac suprotstavila se gradska vlada, bojeći se zacijelo opravdane reakcije Jakuševčana, što bi onda moglo paralizirati cijeli grad i stvoriti »smetlišni kolaps«. Ubrzo je propao i prijedlog da se velikogoričko smeće odlaže u Šiljakovečku Dubravu (nalazi se na području Velike Gorice), jer su stanovnici Kurilovca, Velike i Male Bune te Šiljakovine zatražili od gradske vlade da se odmah prekine uređivanje deponija u Šiljakovečkoj Dubravi.

Za to vrijeme Mraclinjani su ukinuli straže, ali su i dalje kontrolirali pristup smetlištu, dok su se Velikogoričani rješavali smeća na različite načine (odvozeći ga u Zagreb ili bacajući ga tko zna kamo). Čini se da se ipak većina velikogoričkog smeća do 14. veljače odvozila u Zaprešić, ali je i taj odvoz bio prekinut zbog problema s lokalnim stanovništvom.

Kako se smeće iz dana u dan gomilalo, a gradska vlada nije uspijevala pronaći nikakvo »rezervno« smetlište za velikogorički otpad, »Velkom« je 20. veljače 1991. tužio Mjesnu zajednicu Mraclin Općinskom sudu zbog »smetanja posjeda«. »Velkom« u tužbi navodi da je on posljednji vlasnik zemljišta na koje se smeće odlaže i traži da se smetlište odmah otvori.

Dne 21. veljače 1991. Općinski sud Velike Gorice donosi rješenje kojim se nalaže Mjesnoj zajednici Mraclin da ukloni lokot i omogući nesmetano odlaganje smeća na ovaj deponij. No stanovnici Mraclina ne odstupaju od svog stava ni nakon donošenja sudske odluke o ponovnom otvaranju smetlišta, pa ni nakon sastanka koji je 26. veljače 1991. organizirao Gradski odbor HDZ-a.

Glavna sudska rasprava, koja je održana 27. veljače i 4. ožujka 1991. godine, potvrdila je već donesenu privremenu odluku o uspostavljanju prijašnjeg stanja, a 5. ožujka Općinski sud donosi odluku o izvršenju privremene mjere, tražeći od policije da to izvršenje osigura.

U međuvremenu se zbog zatvaranja mraclinskog smetlišta u Velikoj Gorici već nakupilo oko 400 tona otpada, tako da je trebalo što prije donijeti odkuku o tome kamo ga smjestiti. Gradska vlada izjavljuje da će se provesti odluka Općinskog suda bez obzira na protivljenje građana.

Dne 5. ožujka radnici »Velkoma« i policija ponovno su otvorili smetlište, ali samo nakratko, jer su stanovnici Mraclina živim zidom spriječili daljnji dovoz smeća (neki su došli i automobilima). Policija nije primijenila silu, pa je sukob izbjegnut. Mraclinjani su odlučili pred smetlištem dežurati cijelu noć. Međutim, čini se da su stalna dežuranja i napetost pomalo dosadili dijelu Mraclinjana, pa su u svojem najnovijem prijedlogu tražili čak i manje no što je vlada predložila prije desetak dana. Predstavnici Mraclina sada ističu da bi dopustili privremeno otvaranje smetlišta, ali samo uz pismenu potvrdu gradske vlade da će ono biti trajno zatvoreno 1. lipnja i da će tada započeti njegova sanacija na trošak grada, dok bi se o ostalim zahtjevima (cesta, vodovod, kanalizacija) dogovorili prema mogućnostima.

Na kraju 7. ožujka Općinski sud, uz prethodno odbijanje žalbe Mraclinjana, ponovno donosi odluku o izvršenju uz zaštitu policije. Toga dana smetlište je ponovno otvoreno i »Velkomovi« kamioni počeli su dovoziti nagomilano smeće. Građani su se tome pokušali suprotstaviti zaprečivanjem puta, ali su ih policajci izgurali ili odnijeli. Nakon nekoliko sati građani su se ipak povukli pred policijom, nadajući se da će žalbom na sudsku presudu ishoditi zatvaranje smetlišta. Kada je Općinski sud 1. travnja odbacio njihovu žalbu, cijeli spor je prenesen na Okružni sud u Zagrebu. Nakon nekoliko mjeseci Okružni sud je (10. rujna 1991. godine) odbio zahtjev Mjesne zajednice Mraclin da se poništi odluka Općinskog suda. To je po svoj prilici bio kraj nadanja Mraclinjana da sudskim putem istjeraju »pravdu«, pa su se događaji pomalo stišavali, otpad se redovito odvozio na smetlište, tako da je Općinski sud 22. studenog 1991. obustavio postupak o prisilnom otvaranju smetlišta. Time je, što se sudske strane tiče, slučaj Mraclin bio završen.

3.3 Diskusija

Polazeći od kronologije događanja, pokušat ćemo analizirati neke komponente koje su prisutne u strukturi ovoga ili sličnih slučajeva.

3.3.1 Način informiranja sudionika (građana Mraclina)

Dosadašnji odnos prema javnosti rezultirao je time da su građani (bilo da ih se tiče direktno ili indirektno) doznawali o gradnji nekog otpadnog objekta tek kad su sve odluke bile donesene i kad je trebalo početi s radovima. Kako je, prema tome, postojao podcjenjivački odnos prema javnosti, tako su i građani dolazili do informacija na način koji je još više povećavao njihovo ogorčenje u pogledu donesene odluke. Nerijetko su građani tek preko novina ili, što je još gore, preko glasina dolazili do takvih informacija. Slično se zbilo i u mraclinskom slučaju. Građani i predstavnici Mraclina često su isticali svoju ogorčenost i zbog toga što su o mogućoj gradnji kompostane na njihovu području saznali tek iz novina. No osim što građani ovakvim »informiranjem« stječu dojam da ih se smatra nezrelima, u njih se može pojaviti osjećaj nepravde stoga što do informacija koje ih se izravno tiču dolaze zadnji ili među zadnjima. Međutim,

ovdje se javlja još jedan problem, a to je problem istinitosti informacija koje ima jedna ili druga strana. Iako su predstavnici »Velkoma« i općinske, odnosno gradske vlasti tvrdili da u njihovim razgovorima nije nikada spominjan Mraclin kao lokacija za gradnju kompostane, građane Mraclina bilo je vrlo teško uvjeriti u to. Tom nepovjerenju svakako su pridonosila i njihova prijašnja iskustva.

Isto tako, do sada su informacije⁶ (u ovom slučaju o otpadnim objektima) dolazile do javnosti i građana prerađene, najčešće od strane eksperata. Takve informacije imale su prije svega savjetodavni karakter, zbog čega je bio sužen opseg tzv. »objektivnih« podataka. Pokazalo se da pojedinci ili lokalne zajednice, premda uvažavaju mišljenja i stavove stručnjaka, žele imati ne samo informacije iz prve ruke nego i raznovrsne informacije (pa i one koje su više tehničkog ili stručnog karaktera). To je posljedica želje pojedinaca i skupina da ravnopravno sudjeluju u procesima koji ih se tiču, a da bi to mogli, informacije moraju biti potpune i pravodobne.

3.3.2. Sudionici slučaja i razine sukoba

Sudionike u sukobu mogli bismo svrstati u tri skupine. Jednu čine oni koji se suprotstavljaju projektu gradnje kompostane i ustrajni su u tome da se odluka o zatvaranju smetlišta donese što prije. U ovu skupinu ušli bi stanovnici Mraclina te predstavnici lokalne vlasti (mjesne zajednice). Na drugoj su strani oni sudionici koji se suprotstavljaju zatvaranju smetlišta, a među koje možemo ubrojiti komunalno poduzeće »Velkom« i predstavnike vlasti grada Zagreba. U spor su bila uključena još tri sudionika koja bismo mogli uvjetno nazvati medijatorskim akterima, a to su: sud, Zelena akcija Zagreb i jedno privatno poduzeće za zbrinjavanje komunalnog otpada. Oni nisu u isto vrijeme uključeni u spor niti su jednako dugo ostali u njemu. Privatno poduzeće javlja se samo na početku slučaja i zatim nestaje iz spora. Slično je donekle i sa Zelenom akcijom Zagreb. Sud se, naravno, uključuje u spor onda kad sami sudionici nisu uspjeli – neposredno ili preko posrednika – naći kompromisno rješenje.

U stanovitom smislu, moglo bi se govoriti i o potencijalnim sudionicima u ovom sukobu. Prema mišljenju nekih sudionika, postojala je opasnost da se u sukob uključe i građani Velike Gorice – samo da je još neko vrijeme potrajala zabrana odvoženja nagomilanog smeća. Sigurno da bi razvoj događaja ovisio o načinu njihova uključivanja u spor (ovisno o njihovu odnosu prema dvjema stranama). Osim toga, u početku su u slučaj bili uključeni ne samo stanovnici Mraclina nego i susjednih naselja koja su gravitirala ovom smetlištu. Tako su 7. siječnja 1991. stanovnici Mraclina i Buševca skupa zatražili razgovor u velikogoričkoj skupštini o projektu kompostane, a 9. siječnja na sastanak u Mraclinu bili su pozvani predstavnici devet mjesnih zajednica da bi se donijela zajednička odluka o budućnosti smetlišta. Međutim, s razvojem i zaoštavanjem događanja Mraclinjani su bili prisiljeni sami voditi borbu za zatvaranje smetlišta, čime je možda izostao snažniji i širi pritisak na drugu stranu u sukobu.

Problemi vezani za zbrinjavanje komunalnog otpada mogu dovesti do sukoba na nekoliko razina. U ovom slučaju riječ je o dvjema. Prvo, radi se o sukobljavanju stanovništva određenog područja (Mjesne zajednice Mraclin, dijelom i stanovništva okolnih naselja) i predstavnika gradske vlasti, te, drugo, o sukobu dviju razina vlasti: općinske vlasti grada Zagreba i lokalne vlasti Mjesne zajednice Mraclin. Ove dvije razine sukoba ne moraju uvijek biti istodobno prisutne u ovakvim slučajevima, mada

6 Pod informacijama treba razumijevati ne samo obaviještenost o donesenim odlukama i postojećem stanju nego i poznavanje svih posljedica provedbe neke odluke (kao što je npr. gradnja kompostane).

su najčešće povezane. Kad god se sukobljavaju nejednake razine vlasti (kao što je i ovdje slučaj), teško je izbjeći da se u sporu ne pojave i ideološki (ponekad i politički) elementi, uz funkcionalne, financijske i druge. Viša razina vlasti u pravilu postaje zastupnik općih i širih zajedničkih interesa, nasuprot nižoj razini na čije se interese gleda kao na partikularne.⁷ Viša razina poziva se na potrebe šire zajednice. U ovom slučaju predstavnici gradske vlasti često su isticali nedostatak dobre volje kod druge strane da prihvati kompromisno rješenje te da su oni dužni štiti zdravlje građana Velike Gorice. S druge strane, predstavnici i građani Mraclina smatraju da su upravo oni bili zapostavljeni u pogledu zaštite njihova zdravlja sve vrijeme dok je smetlište funkcioniralo, kao i sada, odnosno da se najmanje vodi briga o onima koji se najviše žrtvuju za zajednicu.

3.3.3 Načini donošenja odluka i participativni modeli

Zacijelo nam i ovaj slučaj govori o tome kakav je bio stupanj participacije javnosti i građana u donošenju odluka koje se tiču otpadnih objekata. Općenito se praksa odlučivanja na ovom području odvijala u nekakvoj »sivoj zoni« (daleko od očiju i ušiju javnosti), tako da je teško govoriti o bilo kakvim modelima participacije. Predlagači nekog projekta ne samo da su donosili odluke bez ikakva konzultiranja s pogođenim stranama, nego su ih rijetko uopće priopćavali javnosti. Tako bi se tek nakon reakcije građana na realizaciju određenog projekta saznalo da je neka odluka donesena ili da se formalno nepostojeća odluka već neko vrijeme provodi u djelo. Kako se o odlaganju otpada odlučivalo izvan regularnih procedura vlasti, susrećemo se s velikom pravnom neodređenošću na ovom području, jer uglavnom nema ni usmenih a kamoli pismenih dogovora među stranama kojih se izravno tiče neki projekt, mada se neki pozivaju na njih. Tako npr. dok Mraclinjani ističu da je lokacija za odlagalište bespravno određena, bez znanja i pristanka njihove mjesne zajednice, »Velkom« izjavljuje da su oni dobili takvu dozvolu od Mjesne zajednice Mraclin i Izvršnog vijeća Skupštine općine Velike Gorice, ali da tu dozvolu ne posjeduju.

Ono što se također može zapaziti jest nejedinstvenost procesa odlučivanja, odnosno postojanje dvaju paralelnih procesa odlučivanja. U jednom procesu sudjeluju isključivo predlagači nekog projekta, a u drugom oni koji ga ne prihvaćaju. Time nastaju dva skupa među kojima je teško uspostaviti »dijalog«. Paralelizam procesa odlučivanja otežava dolaženje do kompromisnih rješenja jer odluke nisu rezultat podjele moći unutar jedinstvenoga procesa odlučivanja. Stoga slabijoj strani ostaje samo prosvjed kao sredstvo ometanja da druga strana ostvari svoju odluku.

Budući da su Mraclinjani bili isključeni iz sudjelovanja u donošenju svih ranijih odluka o smetlištu (ili su sasvim marginalno u tome sudjelovali), ponovno donošenje »odluke« bez njihove participacije, sada o kompostani, moglo ih je samo natjerati da posegnu za istim protestima i prijetnjama kao i Samoborci i Sesvečani prije njih (koji su na taj način uspjeli ako ne zaustaviti a ono barem usporiti pripreme za uređenje predviđenih deponija). S druge strane, time se pokrenuo lanac odluka kojima su Mraclinjani željeli parirati onim odlukama u donošenju kojih nisu sudjelovali. Ovakav razvoj događaja smanjio je mogućnost da se dođe do zajedničke odluke prihvatljive za obje strane (čak je bilo poteškoća da se obje strane okupe na istom sastanku). Izostala je i značajnija uloga drugih posrednika u procesu pregovaranja (ne uzimajući ovdje u obzir specifične funkcije suda, jer se dosadašnji pristup rješavanju ovakvih slučajeva zasnivao na sudskom sistemu).

⁷ »Gdje god se, dakle, partikularni interesi sukobe s općim – funkcionalni i ideološki motivi postaju nerazmrsivi« (Štulhofer, 1989a:124).

3.3.4 Tipovi kompenzacije

Naravno da ni u nas a ni u svijetu nitko nije oduševljen da u susjedstvu ima smetlište ili bilo kakav drugi otpadni objekt i nigdje nije lako ishoditi pristanak građana da takve objekte prime na svoje područje. Kako takvi objekti nužno donose sa sobom, izravno ili neizravno, štetne utjecaje, te štete valja nadoknaditi određenim koristima. Zapravo, danas se nikakvi otpadni objekti u svijetu ne mogu planirati a da se ne uzimaju u obzir odgovarajući koncepti kompenzacije. Ti su koncepti to značajniji ako se ima na umu da se kao područja prihvata otpada javljaju najčešće one zajednice koje karakterizira nizak stupanj razvijenosti i izgrađenosti životnog standarda. Izostanak bilo kakve ili primjerene kompenzacije važan je čimbenik povećanja nezadovoljstva građana.

U nas se dosad nisu primjenjivali nikakvi koncepti kompenzacije (ili su se primjenjivali u vrlo rijetkim slučajevima), mada je poznato da se radi o rubnim, poluurbanim područjima koja imaju loše ceste, slabu ili nikakvu javnu rasvjetu i prijevoz, a kanalizacija i vodovod u pravilu su briga samih tih građana, odnosno rezultat samodoprinosu. Vidi se da tek nakon što je došlo do spora s Mraclinjanima čelnici gradske vlade spominju uz sanaciju mraclinskog smetlišta i izgradnju magistralnog plinovoda i tržnice u tom kraju, a ističe se da će se razmotriti i visina komunalne naknade u takvim mjestima⁸. Osim toga, vlada je počela razmišljati o uvođenju svojevrstne rente za područja na kojima su smješteni deponiji, što je, inače, u svijetu uobičajeno. Iako su Mraclinjani ostali do kraja pri svojoj odluci da se smetlište što prije zatvori, odbijajući bilo kakve oblike kompenzacije, indikativno je njihovo naglašavanje da su sami izgradili svu infrastrukturu, da plaćaju komunalne naknade a nemaju ni kanalizacije ni organiziranog odvoza smeća.

U svijetu je uobičajeno da se otpor građana u ovakvim slučajevima »krši« bržim podizanjem životnog standarda na tim područjima. Najčešći način podizanja životnog standarda jest izgradnja ili poboljšanje javne infrastrukture, odnosno bolje funkcioniranje javnih službi. Koji će se tipovi kompenzacija primjenjivati, to ovisi o specifičnosti slučaja. Općenito, što je praksa suočavanja s ovakvim slučajevima bogatija i što je stupanj razvijenosti pojedine zemlje viši, to će koncepti kompenzacije biti brojniji i raznovrsniji. Osim toga, pravilo je da brojnije rizike slijede i brojniji tipovi kompenzacije. No koncepti kompenzacije imaju svoje granice jer se temelje prije svega na financijskim stimulacijama. Zacijelo će ubuduće naglasak biti više na načinima izbjegavanja štetnih utjecaja nego na razvoju kompenzacijskih modela, premda kompenzacija ostaje i dalje vrlo važan element u prihvaćanju otpadnih objekata od strane građana.

Slučaj Mraclin pojavio se kao predvidiv rezultat desetljećima nerješavanog problema zagrebačkog otpada i zagrebačkih smetlišta. Nedostatak konzistentnog i cjelovitog pristupa u zbrinjavanju komunalnog otpada morao je neizostavno dovesti do ovakve reakcije građana, a sama vijest o gradnji kompostane bila je samo povod da građani reagiraju na dugogodišnje zapostavljanje ove problematike.

No, s druge strane, u analizi mraclinskog slučaja ne bi trebalo izostaviti ni politički moment, koji je nesumnjivo pridonio razvoju događaja i utjecao na odluke jedne ili druge strane u sporu. Prije svega, treba reći da su događaji oko mraclinskog smetlišta nastali u ionako napetoj situaciji oko stvaranja jedinstvene općine Zagreb i da su se javila strahovanja da će reorganizacija dotadašnjih zagrebačkih općina dovesti do

⁸ Vlada je pokušala preduhitriti na drugim mjestima reakcije slične mraclinskima, pa je tako dogovoreno s Jakuševčanima da se izgradi vodovod.

pretvaranja rubnih općina u odlagališta zagrebačkog otpada. Protivnici uključanja Velike Gorice u jedinstvenu zagrebačku općinu smatrali su da će grad donositi odluke koje neće biti u interesu građana Velike Gorice. Očito da je ovakva politička situacija samo pojačala osjetljivost građana na sve ono što je u nekakvoj vezi s otpadom. Osim toga, zatvaranjem mraclinskog smetlišta baratalo se kao političkim poenom u predizbornoj kampanji, tako da je predsjednik gradske vlade u jednom trenutku ustvrdio da su probleme oko mraclinskog smetlišta stvorile »neispunjene političke ambicije nekih Mraclinjana«. K tome, slučaj je čak doveo do određenih unutarstranačkih sukoba u HDZ-u, jer se Predsjedništvo zagrebačkog i velikogoričkog odbora HDZ-a usprotivilo zahtjevima predstavnika mraclinskog HDZ-a za smjenom vlade, pozivajući ih na to da poštuju odluke vlade, ili će biti pozvani na disciplinski postupak unutar stranke.

4. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Prvo, nedvojbeno je da je komunalni otpad postao težak problem posebno u velikim urbanim središtima, kako u svijetu tako i u nas. Već na početku osamdesetih godina najrazvijenije zemlje suočile su se s problemom pronalaženja lokacija za otpadne objekte. Reakcije stanovništva svodile su se na to da nitko nije htio prihvatiti potrošački otpad druge zajednice. NIMBY reakcije su postale svakodnevna pojava.

Ni naši gradovi (posebno Zagreb) nisu ostali pošteđeni od sličnih reakcija građana. U posljednjih nekoliko godina nastalo je nekoliko ekscenčnih situacija koje su od otpada stvorile ekološki i socijalni problem.

Primjetno je da se povećao stupanj osjetljivosti građana na problematiku otpada, ali je prisutan i stanovit bijeg od ovoga problema. Želja je građana da se što dalje odmaknu od smetlišta ili drugih otpadnih objekata.

Analiza mraclinskog slučaja upozorila je na neprimjeren odnos prema javnosti te neprimjeren pristup razrješavanju NIMBY-situacija i konflikata izazvanih komunalnim otpadom. Čini se da se više napravilo u usvajanju zapadnih tehnologija nego u prihvaćanju pravila ponašanja prema javnosti kakva su prisutna na Zapadu. Recimo, nije se dovoljno uzimala u obzir ravnopravnost svih sudionika u procesu zbrinjavanja komunalnog otpada, nego su se građani i javnost najčešće pojavljivali kao tzv. »ekscenčni sudionici«. Osim toga, u svijetu se vrlo rijetko NIMBY-situacije rješavaju policijom zbog mogućnosti sukoba s građanima, nego se ide na neku vrstu naknade, u prvom redu da bi se nadoknadile neizravne štete koje stvara blizina otpadnog objekta.

Izlaz iz ove situacije može se, između ostalog, tražiti u izradbi cjelovitog koncepta zbrinjavanja komunalnog otpada koji bi sadržavao sve potrebne mjere, počevši od sprečavanja i reduciranja stvaranja otpada, preko različitih postupaka iskorištavanja otpada u vidu sekundarnih sirovina ili energije pa do mjera koje jamče sigurno i kontrolirano odlaganje otpada. Međutim, ovaj bi koncept morao sadržavati i neke odrednice koje nisu prisutne (ili su manje naglašene) u okviru koncepta zbrinjavanja drugih vrsta otpada, jednostavno zbog toga što sastav i načini stvaranja komunalnog otpada rezultiraju i odgovarajućim specifičnostima u procesu njegovog zbrinjavanja. Te specifičnosti javljaju se u okviru prikupljanja otpada, izbora lokacija za komunalni otpad, ali i na području odnosa prema javnosti.

LITERATURA:

- Cifrić, I. (1989). Seosko stanovništvo i ekološke vrijednosti. U: Cifrić, I. (ur.), **Ekološke dileme** (str. 107–148). Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Connor, D. (1990). **Managing NIMBY in the 1990's: Principles and Cases for Waste Managers**. Twelfth Canadian Waste Management Conference, October 3, 4 and 5, St. John's, Newfoundland.
- Gaćina, N. (1992). Kompostiranje biootpada u gradu Zagrebu. U: **Integralni razvoj komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša u funkciji ukupnog razvoja**. Zagreb: Ministarstvo okoliša, prostornog uređenja i stambeno komunalne djelatnosti i Zbrinjavanje gradskog otpada.
- Godin, J. (1990). **Le NIMBY, un produit de la societe d'information**. 4e Colloque sur les substances toxiques, Montreal, 4 et 5 avril.
- Jackson, J. (1990). **NIMBY: a Positive Influence**. Twelfth Canadian Waste Management Conference, October 3, 4 and 5, St. John's, Newfoundland.
- Jurković, J. (1992). Ekološki projekt Zagreb. U: **Integralni razvoj komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša u funkciji ukupnog razvoja**. Zagreb: Ministarstvo okoliša, prostornog uređenja i stambeno komunalne djelatnosti i Zbrinjavanje gradskog otpada.
- Kauffman, J., Serie, P. i Gesalman, C. (1990). **U.S. Lessons Learned – Selecting Sites for Controversial Facilities**. Twelfth Canadian Waste Management Conference, October 3, 4 and 5, St. John's, Newfoundland.
- Landry, P. (1990). **Nixing the NIMBY by Talking to the People**. Twelfth Canadian Waste Management Conference, October 3, 4 and 5, St. John's, Newfoundland.
- McGee, K. (1989). **The NIMBY Syndrome in Municipal Waste Management**. International Conference on Municipal Waste Combustion, Volume 2, April 11–14, Hollywood, Florida, U.S.A.
- Racz, A. (1992). Percepcija konkretnih oblika ugrožavanja i zagađivanja čovjekove okoline na zagrebačkom području. **Socijalna ekologija**, 1(2):179–188.
- Ričković, M. (1990). Komunalni otpad – velika briga grada. **Ekološka revija**, br. 2–4.
- Sauriol, A. (1990). **Approche de gestion du reflexe »Pas dans ma cour«**. 4e Colloque sur les substances toxiques, 4 et 5 avril, Montreal.
- Štulhofer, A. (1989a): **Konflikt i lokalna urbana zajednica** (Magistrski rad). Zagreb: Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Štulhofer, A. (1989b). Ekološka mikro–kriza i lokalna urbana zajednica. U: Cifrić, I. (ur.), **Ekološke dileme** (str. 95–103). Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Turković, V. (1990). Ekološki problemi na području grada Zagreba. U: Cifrić, I. (ur.), **U susret ekološkom društvu** (str. 129–147). Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.

MUNICIPAL WASTE AND SOCIAL CONFLICTS

Zoran Šučur
Faculty of Defectology, Zagreb

Summary

The author is analysing the reasons for the appearance of and the ways of structuring conflict situations caused by the problems of safe disposal of waste. The structure of NIMBY syndrome has been studied first (the syndrome basically expresses the attitude: nobody wants a road or even a factory, not to speak of a city dump in one's vicinity) as well as a "blame" that accompanies the setting off of the conflicts; the results of the study of a particular conflict situation in Zagreb area are discussed in the article as well (Mraclin case).

The NIMBY syndrome has been explained as a combination of sociological, psychological and economic factors and, in fact, it represents a natural reaction of the citizens to the real or possible endangering of the community. Apart from that, NIMBY, is pointing to the significance of social factors in managing the waste.

The basic problem of Zagreb are numerous, unorganized dumps which do not satisfy the basic sanitary and technical requirements and are, thus, representing the danger to the health of humans and purity of subterranean waters. The analyses of the Mraclin case make it obvious that there exists a high sensitivity of the citizens to the problems of safe disposal of the waste; the case points to the non-existence of a complete and consistent approach to the problem of the safe disposal of municipal waste. The present day approach is marked by the inadequate quantity of given information, by the insufficient participation of the citizens in the very process of establishing ways of safe disposal of waste, and, finally, by the absence of compensation models.

Key words: compensation, conflicts, municipal waste, NIMBY syndrome, risks, social justice, waste facilities

KOMMUNALMÜLL UND SOZIALKONFLIKTE – ANALYSE EINES FALLES

Zoran Šučur
Fakultät für Defektologie, Zagreb

Zusammenfassung

Der Autor analysiert die Ursachen der Erscheinung und die Strukturierung von Konfliktsituationen, die durch die Probleme der Müllunterbringung hervorgerufen werden. Zuerst wird die Struktur des NIMBY-Syndroms erforscht (das auf die Stellungnahme zurückzuführen ist, dass sich niemand in seinem Wohnort eine Strasse oder Fabrik, geschweige denn eine Abfallanlage wünscht) und seine "Schuld" an die Konfliktentstehung, dann werden die Ergebnisse der Ergründung einer Konfliktsituation im zagreber Gebiet (der Fall Mraclin).

Es hat sich erwiesen, dass das NIMBY-Syndrom eine Kombination soziologischer, psychologischer und wirtschaftlicher Faktoren ist, und dass es tatsächlich eine natürliche Reaktion der Bürger auf die wirkliche oder mögliche Bedrohung der eigenen Gemeinschaft darstellt. Ausserdem weist das NIMBY-Syndrom die Bedeutung der sozialen Faktoren in der Müllverwaltung hin.

Das zagreber Grundproblem sind die zahlreichen "wilden" Müllhaufen, die den grundlegenden sanitären und technischen Kriterien nicht nachkommen, und die sowohl die Gesundheit der Menschen als auch das Grundwasser gefährden. Aus der Analyse des mracliner Falls ist es zu sehen, dass eine ausgesprochene Empfindlichkeit der Einwohner gegen die Probleme der Müllunterbringung besteht, sowie dass dieser Fall das Resultat des Fehlens eines konsistenten Zugangs der Kommunal Müllunterbringung ist. Inadequate unterrichtung und unzureichende Teilnahme der Einwohner an den Unterbringungsprozessen, sowie die Abwesenheit irgendwelcher Kompensationsmodelle bezeichneten den bisherigen Zugang.

Grundausrücke: Abfallanlagen, Kommunalmüll, Kompensation, Konflikte, NIMBY-Syndrom, soziale Gerechtigkeit, Risiko